

Баранова С. В. До питання щодо процесу підвищення відповідальності особистості // Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8-9 грудня 2017р.). – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. – С. 39 – 42.

Напрямок 3. Психологічні науки

Баранова С. В.

*кандидат психологічних наук, доцент
старший науковий співробітник
лабораторії соціально-психологічних технологій
Інституту соціальної та політичної психології
НАПН України, м. Київ*

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ПРОЦЕСУ ПІДВИЩЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Наша країна на сучасному етапі історичного розвитку зазнає змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства – політичній, економічній, соціальній, культурницькій тощо. В таких умовах повинна підвищуватися усвідомлення кожного члена суспільства за результати своєї праці, за сам хід соціальних перетворень. У концепції трансформаційного суспільства вирішальною визнається роль суб'єкта, який здатний свідомо здійснювати соціальні зміни й нести за них відповідальність. Ця характеристика відповідає психологічно зрілої особистості, яка досягла певного, достатньо високого рівня психічного розвитку. В якості основної риси цього розвитку виступає виникнення у людини здатності поводити себе незалежно від безпосередньо діючих на неї обставин (і навіть всупереч їм), керуючись при цьому власними, свідомо поставленими цілями, і брати відповідальність за можливі наслідки. Виникнення такої здатності зумовлює активний характер поведінки людини і робить її не рабом обставин, а господарем і над ними, і над самим собою.

Реалії сучасного життя в Україні: (Євромайдан, окупація Криму, АТО, понад 1,5 мільйони вимушених переселенців з окупованих Росією територій

Донбасу й Криму) [3] потребують швидкого усвідомлення змін і прийняття рішення щодо подій. В таких умовах соціальної реальності, характеристиками якої є нестабільність і змінюваність, ризик і невідомість, прийняття відповідальності на себе постає як можливе управління ризиком, і постає пошуком суб'єктом способів самозахисту від невизначеності. Така ситуація актуалізує новий погляд на проблему відповідальності як інтегративної якості особистісної зрілості.

З огляду на зазначене, **метою** дослідження нами обрано виявлення особливостей процесу підвищення відповідальності особистості в умовах суспільних трансформацій.

Дослідники проблем відповідальності розглядають її як основну рису особистісної зрілості (Б.Г.Ананьєв, М.Й.Боришевський, Ю.З.Гільбух, Л.В.Долинська, Г.А.Дьоміна, Е.Еріксон, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, Д.О.Леонтьєв, Г.Олпорт, Ф.Перлз, А.А.Реан, М.В.Савчин, В.О.Татенко, О.В.Темрук, О.С.Штепа, В.Франкл, П.М.Якобсон й ін.). Нам імponує визначення зрілості в рамках філософської антропології, коли зрілість розглядається як усталеність системи особистості, її внутрішня детермінація поведінки і стійкість стосовно зовнішніх проявів різноманітних впливів, що забезпечується її домінуючою метою життя, яка набула форми чітко визначеного сенсу життя, цементуючого всю систему цінностей і цілісності особистості як функціонально-процесуальну, а не результативну її характеристику. Відповідне розуміння, на нашу думку, наводить Вірджинія Сатир: «зрілість... такий стан, у якому людська істота повною мірою відповідає за саму себе. Особистісно зрілою можна вважати людину, здатну здійснити вибір і прийняти рішення на основі чіткого сприйняття самої себе, оточення і ситуації, у якій перебуває, яка бере на себе відповідальність за ці вибори й ці рішення, за будь-які їх наслідки» [4, с. 153.]. Відповідальність ми розуміємо як первинне особистісне утворення, яке виявляється в усвідомленні та прийнятті особистістю своєї участі в життєвій ситуації і свого авторства стосовно почуттів, думок, поведінки, що виникають у цій ситуації [1, с. 12].

У процесі психологічного розвитку особистість стикається із ситуаціями, труднощі творчої переробки яких є, власне основою процесу особистісного зростання. Нами доведено, що рефлексія власної суб'єктності і набуття відповідальності в процесі особистісного зростання є результатом здійснення *самозмін*, прийняття наслідків відповідальних рішень у результаті задоволення самозапиту як процесу оновлення системи особистісної зрілості [2]. Логіка особистісного росту полягає у внутрішньому проживанні дефіцитарних етапів розвитку. Поняття *самозапит* ми наповнюємо змістом як рефлексивну форму метапотреби особистості в самозміні, яка визначається як внутрішній усвідомлений стан індивіда, зумовлений відчуттю ним потребою в саморозвитку, самореалізації й самоактуалізації, що є глибинним джерелом усіх форм його активності й прийняття відповідальності за себе [2]. Таким чином, цілеспрямоване формування або розвиток відповідальності – це складний багатогранний процес, який є окремим проявом цілісного процесу особистісного зростання, і обумовлений прагненням особистості до самоактуалізації. Тому, потребує системного підходу й концептуального осмислення. На наш погляд, формування відповідальності не можна досягнути за короткий проміжок часу, але активізувати, прискорити його процес можливо за допомогою певних засобів та механізмів.

Процес цілеспрямованого формування відповідальності на кожному етапі має свої практичні завдання для досягнення яких можна використовувати усі активні методи навчання, а саме: сензитивний тренінг, дискусійні методи, ігрові методи. Для кожного етапу процесу визначається час, необхідний для досягнення його цілей. Етапи плавно “перетікають” один в інший. Послідовно, на кожному етапі, відбувається оволодіння певними навичками – від простих до найбільш складних. Прийоми, що засвоюються на попередніх етапах, входять як складові елементи у більш складні навички, які відпрацьовуються на наступних етапах.

Для активізації процесу формування розвитку або підвищення відповідальності особистості найбільш ефективними, на думку дослідників з

цієї проблеми мають бути представлені: індивідуальна форма роботи особистості (консультування, бесіди з урахуванням індивідуальних особливостей особистості, оволодіння когнітивними складовими, які проявляються у особливостях поведінки); й колективна (психотерапевтичні групи й соціально-психологічні тренінги особистісного зростання, комунікативної компетентності, асертивної поведінки, тощо). Ці твердження фундаментальні і стають вихідною точкою опори побудови цільової програми формування відповідальності особистості у кожному окремому випадку.

Висновки. Доведено, що в сучасних умовах суспільних трансформацій особливої уваги набуває процес підвищення відповідальності кожного. В таких умовах реалій прийняття відповідальності на себе постає як можливе управління ризиком, і як можливим пошуком суб'єктом способів самозахисту від невизначеності. Розглянуто процес цілеспрямованого формування відповідальності особистості, як окремим проявом цілісного процесу особистісного зростання, який обумовлений прагненням особистості до самоактуалізації і повинен впроваджуватися на підставі сучасної методології гуманістичної теорії. Цей процес є складним і багатоплановим і відбувається він майже протягом усього життя особистості, й тому, потребує ґрунтового концептуального осмислення.

Виявлено, що становлення особистісної зрілості відбувається як рефлексивна самозміна системи власної суб'єктності і набуття відповідальності в результаті задоволення самозапиту як процесу оновлення системи особистісної зрілості. Виявлено, що в умовах сучасної соціокультурної кризи і суспільних трансформацій актуалізується потреба особистості в самозміні як турботі про себе. Труднощі й несприятливі колізії створюють ту саму ситуацію особистісного зростання, результатом якої усвідомлення власної відповідальності як потреби в самоактуалізації і конструювання себе в нових умовах. Перспективою подальшого наукового пошуку є розробка побудови цільової програми формування або підвищення відповідальності особистості та

виявлення найбільш ефективних форм роботи, які сприяють становленню особистісної зрілості.

Література:

1. *Баранова С. В.* Відповідальність як репрезентація архітектури внутрішнього світу особистості // Психологічні перспективи. – Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, Випуск 29, 2017. С.10-21.

2. *Баранова С. В.* Концепція особистісної зрілості в умовах суспільних трансформацій // Проблеми політичної психології: зб.статей / НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; заг.ред. М.М.Слюсаревського. – К.: Міленіум, 2017. – Вип. 5(19). – С. 126 – 133.

3. Кількість погибших на Донбасі. Телеканал новостей "24" Режим доступу:

http://24tv.ua/ru/kolichestvo_pogibshih_na_donbasse_prevysilo_6_tysjach_chelovekov_n549696

4. Сатир В. Психотерапия семьи. СПб.: Речь, 2000. 281 с.

Баранова С. В. До питання щодо процесу підвищення відповідальності особистості // Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8-9 грудня 2017р.). – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. – С. 39 – 42.